

مقدمه: گسترش حضور و مشارکت زنان در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی، ریشه در انگیزه‌های متنوعی دارد. این روند نه تنها به پویایی و تقویت چرخه‌های اجتماعی و اقتصادی کمک می‌کند، بلکه فرصتی فراهم می‌کند تا بانوان با بهره‌گیری از تمامی توانمندیهای خود، قابلیت‌ها و شایستگیهایشان را به جامعه نشان دهند. در این مسیر، زنان می‌کوشند با اثبات تواناییهای فردی و جمعی، توجه جامعه را به حقوق و جایگاههایی که کمتر مورد توجه قرار گرفته، جلب کنند.

روش: پژوهش حاضر با استفاده از تحلیل ثانویه داده‌های تابلویی ۱۲ کشور منتخب خاورمیانه در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ و با به‌کارگیری آزمونهای اقتصادسنجی (هاسمن، بروش-پاگان و...) و مدل اثرات ثابت در نرم‌افزار *EViews12* انجام شده است. متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در نیروی کار و متغیرهای مستقل شامل دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان، تولید ناخالص داخلی سرانه و سهم ارزش افزوده بخش صنعت بوده‌اند.

یافته‌ها: تمامی متغیرهای موردمطالعه اثر مثبت و معناداری بر میزان مشارکت زنان داشتند. در این میان، تولید ناخالص داخلی سرانه بیشترین تأثیر را بر مشارکت زنان داشته است. هم‌چنین حقوق مالکیت برای زنان، سهم ارزش افزوده صنعت، دسترسی به عدالت، دسترسی به دانش پایه و دسترسی به اطلاعات و ارتباطات به ترتیب و به‌طور معنادار میزان مشارکت زنان در نیروی کار را افزایش داده‌اند.

بحث: میزان مشارکت زنان در نیروی کار از دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان، تولید ناخالص داخلی سرانه و سهم ارزش افزوده بخش صنعت تأثیرپذیری دارد و بنابراین برای مشارکت بیشتر زنان لازم است به این عوامل اجتماعی و اقتصادی کرد.

۱. نادر رازقی

دکتر جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. (نویسنده مسئول)

<razeghi@umz.ac.ir>

۲. هدی رضائی‌روشن

دکتر جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

واژه‌های کلیدی:

مشارکت زنان در نیروی کار، دانش پایه، اطلاعات و ارتباطات، عدالت، حقوق مالکیت، سهم ارزش افزوده بخش صنعت.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۱

Relationship of Selected Economic and Social Indicators with Women's Labor Force Participation Rate in Middle Eastern Countries

▶ **1- Nader Razeghi**
Ph.D. Sociology, Faculty
of Humanities and Social
Sciences, University of
Mazandaran, Babolsar, Iran.
(Corresponding Author)
<razeghi@umz.ac.ir>

▶ **2- Hoda Rezaei Roshan**
Ph.D. Sociology, Faculty
of Humanities and Social
Sciences, University of
Mazandaran, Babolsar, Iran.

Introduction: The expansion of women's presence and participation in social and economic spheres is rooted in diverse motivations. This trend not only contributes to the vitality and strengthening of social and economic cycles, but also creates an opportunity for women to showcase their full range of abilities, competencies, and qualifications to society. Along this path, women seek to demonstrate their individual and collective capacities in order to draw society's attention to rights and positions that have often been overlooked.

Method: This study employs panel data from 12 selected Middle Eastern countries spanning the period 2011–2021. Using econometric tests (Hausman, Breusch-Pagan, etc.) and the fixed effects model in EViews12, the analysis was conducted. The dependent variable is the female labor force participation rate, while the independent variables include access to basic knowledge, access to information and communication, access to justice, property rights for women, GDP per capita, and the share of industry value-added.

Findings: The results indicate that all studied variables have a positive and significant effect on women's participation rates. Among these, GDP per capita, with a regression coefficient of 5.826, exerts the strongest impact. Furthermore, women's property rights (4.121), the share of industry value-added (0.161), access to justice (0.146), access to basic knowledge (0.123) and access to information and communication (0.109) respectively and significantly increase women's labor force participation.

Discussion: Based on the regression results, women play a significant role in enhancing social and economic activities. The female labor force participation rate is influenced by access to basic knowledge, information and communication, justice, property rights, GDP per capita, and industrial value-added. To further strengthen women's participation, attention should be directed toward these social and economic factors.

KeyWords: Female labor force participation rate, Access to basic knowledge, Access to information and communication, Access to justice, Property rights for women, Share of value added of the industrial sector

Received: 2025/01/03

Accepted: 2025/09/02

Citation: Razeghi N, Rezaei Roshan H. (2025). The relationship between selected economic and social indicators and female's labor force participation in Middle Eastern countries. *refahj. 25(98)*, : 1

URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-4453-fa.html>

Extended Abstract

Introduction:

Many scholars argue that in the process of economic development, capital and material resources play a secondary role, whereas human resources constitute the primary driver, as they ultimately determine the nature and depth of economic and social progress. Within this context, women's participation is essential for achieving both political and economic development. The status of women in societies is strongly influenced by the level of national development; the more developed a country is, the smaller the gap between men and women tends to be. Without addressing women's conditions and rights, no country can fully achieve sustainable development. Moreover, evidence from many societies shows that despite international declarations, institutional initiatives, and substantial investments aimed at realizing women's rights, women still face challenges rooted in economic and cultural deprivation. One of the key factors affecting women's political and economic participation is their education and empowerment. The extent to which women's education and skills training are planned and supported has both direct and indirect effects on the economic and political participation of societies.

Method:

This study first reviews the theoretical and empirical foundations using library and documentary research methods. Subsequently, the effects of variables related to access to basic knowledge, access to information and communication, access to justice, property rights for women, gross domestic product (GDP), and the share of industrial value added on women's labor force participation rate are examined using statistical and econometric analysis. The analysis employs Hadri's unit root tests, F-Limer, Hausman, Breusch-Pagan tests, LR test for heteroscedasticity, autocorrelation tests, and the fixed effects model, implemented in EViews12 software. Since the data are secondary, all required information was collected from library sources and electronic databases. Data on access to basic knowledge, access to information and communication, access to justice, and property rights for women were obtained from the Social Progress Index (SPI), while data on GDP, the share of industrial value added, and female labor force participation rate were

obtained from the World Bank. Based on data availability, 12 Middle Eastern countries with the most complete time series from 2011 to 2021 were included in the study. According to theoretical and empirical foundations, seven variables were considered: the dependent variable is the female labor force participation rate, and the independent variables include access to basic knowledge, access to information and communication, access to justice, property rights for women, GDP, and the share of industrial value added.

Findings:

The analysis confirms a positive and significant relationship between access to basic knowledge and women's labor force participation rate at the 95% confidence level. Similarly, access to information and communication also has a significant positive effect on female labor force participation at the 95% confidence level. Access to justice demonstrates a significant positive impact at the 99% confidence level, as do property rights for women, which also significantly enhance women's labor force participation at the 99% confidence level. GDP per capita exhibits a strong positive effect, with a regression coefficient of 5.826, indicating its substantial influence on female labor force participation during the study period (99% confidence level). Finally, the share of value added in the industrial sector shows a direct and significant positive effect on women's labor force participation at the 99% confidence level.

Discussion:

This study examined the effects of access to basic knowledge, access to information and communication, access to justice, property rights for women, GDP per capita, and the share of industrial value added on women's labor force participation in Middle Eastern countries. Based on the fixed effects panel data model, all variables were found to have positive and significant impacts on women's labor force participation, confirming all research hypotheses. Among these factors, GDP per capita exerts the strongest influence, as indicated by the regression coefficient, highlighting its critical role in enhancing female labor force participation. Overall, the findings suggest that improving access to knowledge, information and communication, justice, property rights, industrial value added, and especial-

ly GDP per capita can significantly increase women's participation in the labor force. Therefore, policy measures aimed at promoting these factors are essential to achieving higher rates of female labor force participation in the region.

Ethical Consideration

Authors' Contributions: All authors made significant contributions to this study.

Funding: This research was supported by a research grant from the University of Mazandaran (No. 33/26383).

Conflict of Interest: There was no conflict of interest among the authors in this article.

مقدمه

سهم کرسیهای پارلمان که توسط زنان برگزار می‌شود از ۷ درصد در سال ۱۹۹۰ به ۱۷ درصد در سال ۲۰۰۷ و ۲۰.۴ درصد در سال ۲۰۱۱ و ۲۳.۷ درصد در سال ۲۰۱۷ افزایش یافته است (اتحاد بین پارلمانی^۱، ۲۰۲۰). یک سازمان مشارکتی یک مؤسسه مالی است که توسط اعضای یک گروه حرفه‌ای خاص یا جامعه محلی تأسیس و تأمین می‌شود و منافع مشترک، ایده‌ها و محکومیت‌های استقلال مالی را به اشتراک می‌گذارد. پوشش اعضای این سازمانها عمدتاً مرد است و باعث ایجاد شکاف طبقاتی در بین کارگران و زنان در بخش کشاورزی و خدمات می‌شود (اوستبرگ و نیلسون^۲، ۲۰۰۹).

زنان برای مشارکت در مدیریت این مؤسسات با موانع نهادی و ساختاری زیادی روبه‌رو هستند تا جایی که در موقعیتهای تصمیم‌گیری در آن نهادها غایب هستند (انگویی انکورو^۳، ۲۰۱۵)؛ بنابراین، چالش اصلی سازمانهای مشارکتی اطمینان از مشارکت زنان در مدیریت آن مؤسسات است. پاسخ در اقدام مثبت بیشتر نهفته است تا زنان را قادر به پیوستن به رده‌های ارگانهای تصمیم‌گیری کند. فمینیستهای رادیکال به‌عنوان وسیله‌ای برای توانمندسازی زنان در برابر هرگونه تبعیض است، زیرا به دنبال برابری هستند. همچنین مشارکت مرد در فمینیسم را به‌عنوان یک راهبرد مهم برای دستیابی به تعهد کامل اجتماعی به برابری جنسیتی ضروری می‌داند. این مطالعه همچنین از طرفداران زبان خنثی جنسیتی حمایت می‌کند زیرا استفاده از زبان جنسیت خاص اغلب به معنای برتری مرد یا نشان‌دهنده وضعیت نابرابر جامعه است.

فقدان برنامه‌های مشارکتی جنسیتی به‌طور خاص برای زنان و در مواردی که آنها حضور دارند، نیازهای خاص زنان را برطرف نمی‌کند. گاهی اوقات، به دلیل حمایت‌نکردن از

1. Inter-Parliamentary Union
2. Österberg and Nilsson
3. NgugiNkuru

فعالیت‌های درآمدزای مستقیم برای زنان، هیچ مزیت مستقیم مالی و اجتماعی برای مشارکت در این مؤسسات برای زنان وجود ندارد. ارزشهای خودیاری، مسئولیت متقابل، برابری توسط همه همکاران مشترک است که توسط اتحاد بین‌المللی تعاون پیش‌بینی شده است (اوگوتو و اوگولاه، ۲۰۱۶)؛ اما حتی اگر این سازمانها سیاستهای برابری و فرصتهای برابر برای زنان و مردان داشته باشند، ممکن است رویه‌های آنها متفاوت باشد. برابری واقعی ممکن است در واقعیت در آنها وجود نداشته باشد (انزومو، ۲۰۱۲). به‌عنوان مثال، اگرچه زنان سهم زیادی در بخش کشاورزی و اقتصاد ملی تقریباً همه کشورهای جهان دارند، درصد زنان عضو این مؤسسات، در مقایسه با مردان، به‌طور قابل توجهی کمتر است و مشارکت آنها در سطوح تصمیم‌گیری عملاً وجود ندارد.

به‌منظور اصلاح این عدم‌تعادلهای و تضمین پایداری سازمانها، ضروری است که به مسائل جنسیتی توجه شود. اصول سازمانهای مشارکتی بر ماهیت دموکراتیک آنها ازجمله اصل عضویت آزاد صرف‌نظر از جنسیت، نژاد، دیدگاههای سیاسی، مذهب یا موقعیت اجتماعی تأکید می‌کند. آنها هم‌چنین شامل اصل «یک عضو، یک رأی» هستند که به زنان فرصت می‌دهد تا در شرایط برابر با مردان مشارکت کنند. به‌این‌ترتیب می‌توان فقر زنان را از طریق ایجاد ثروت و سرمایه که به‌طور مشترک متعلق به گروههای بزرگی از افراد کم‌درآمد است، کاهش داد (اینگلهارت و نوریس، ۲۰۰۳). عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت زنان شامل حضور راهنمایی سازمانی، سیستمهای مربیگری خوب، برنامه‌های مناسب برای توسعه کارکنان برای زنان، قرار ملاقات شفاف و رویه‌های ارتقاء شفاف، خدمات پشتیبانی برای زنان، دسترسی به فناوری اطلاعات و برنامه‌های کاری انعطاف‌پذیر است.

آخرین دیدگاه، پیش‌بینی شده توسط اسمولدرز است. او به بررسی عوامل فرهنگی که

1. Ogutu and Ogollah
2. Nzomo
3. Inglehart and Norris

عوامل جنسیتی و عوامل ساختار سازمانی را پیوند می دهد، بررسی می کند. تجزیه و تحلیل وی مربوط به ساخت اجتماعی جنسیت و تعیین نقشهای خاص، مسئولیتها و انتظارات به زنان و مردان است. «نقشهای مبتنی بر جنسیت، بی ربط به محل کار منتقل می شوند و در جای خود قرار می گیرند زیرا بازیگران درگیر، چه غالب و چه فرعی، در واقعیت اجتماعی و سازمان مشترک هستند» (اسمالدرز، ۱۹۹۸).

دیشیکها و همکاران مطالعه ای روی عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر مشارکت زنان داشتند. نتایج نشان داد که طرحهای توسعه روستایی باید تولید درآمد مبتنی بر مزرعه را ارتقا دهند تا مشارکت و در نتیجه توانمندسازی زنان را افزایش دهند (دیشیکها^۲ و همکاران، ۲۰۲۴). النیل و المولهیم عوامل اجتماعی-اقتصادی و توانمندسازی زنان را با نقش میانجی آموزش/توسعه مهارت بررسی کردند. نتایج این پژوهش نشان داد که عوامل اجتماعی-اقتصادی به طور مثبت بر آموزش/توسعه مهارت و هم چنین آموزش/توسعه مهارت بر توانمندسازی زنان تأثیر می گذارد (النیل و المولهیم^۳، ۲۰۲۴).

اوتاباس و یاسمین گلسوری روابط بین میزان مشارکت زنان در نیروی کار و توسعه اقتصادی را به عنوان یک تحلیل همبستگی برای ترکیه بررسی کردند. یافته های تجربی نشان دهنده همبستگی قوی بین توسعه اقتصادی و میزان مشارکت زنان در نیروی کار در بخشهای صنعت و خدمات است (اوتاباس و گلسوی^۴، ۲۰۲۰).

در این راستا، قابل ذکر است که عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی-اقتصادی زنان بسیار مهم و حیاتی است. زنان به عنوان نیروی کار قابل اعتماد، به دلیل تعهد و باور به مسئولیتهای خود، باعث پیشرفت جامعه می شوند. مشارکت بیشتر زنان در بخشهای مختلف موجب نشاط و پویایی جامعه می شود، زیرا برای دستیابی به توسعه پایدار باید از توانمندی آنان در جامعه

1. Smulders

2. Deepshikha

3. Elneel and Almulhim

4. Ustabaş and Gülsoy

بهره برد. با توجه به این که شاخصهای متفاوتی برای اندازه‌گیری مشارکت زنان وجود دارد، در تحقیق حاضر تلاش می‌شود با تمرکز بر آخرین داده‌های مربوط به کشورهای خاورمیانه، برخی شاخصهای اقتصادی و اجتماعی بر مشارکت زنان در نیروی کار بررسی شود. بدین ترتیب، پرسش اصلی تحقیق حاضر به این صورت است که چه عواملی بر مشارکت زنان در نیروی کار تأثیرگذارند و از بین عوامل کدام می‌توانند اهمیت بیشتری داشته باشند؟

چارچوب نظری

اواخر دهه ۱۹۶۰، اصطلاح «مشارکت» در بحثهای توسعه مطرح شد و غالباً به مشارکت جوامع روستایی در پروژه‌های توسعه به‌عنوان نیروی کار بدون مزد محدود می‌شد. هرچند مشارکت را می‌توان بسته به زمینه به روشهای مختلفی تفسیر کرد، طرفداران آن معمولاً بر دو ارزش کلیدی تأکید دارند: عدالت در تصمیم‌گیری، به‌گونه‌ای که مردم در تصمیم‌گیریهای جمعی نظر داشته و بر آن تأثیر بگذارند و ارزش آموزشی مشارکت که از طریق آن افراد می‌آموزند (بیسام، ۱۹۹۲).

نارایان مشارکت را فرایندی داوطلبانه می‌داند که در آن افراد، از جمله افراد محروم، بر تصمیماتی که بر آنها تأثیر می‌گذارد تأثیر می‌گذارند یا کنترل می‌کنند. او بر این نکته تأکید دارد که اصل اساسی مشارکت دادن صدای مردم است، اما انتخابهایی که مردم انجام می‌دهند می‌تواند بسیار متفاوت باشد؛ بنابراین، جوهر مشارکت، اعمال صدا و اختیار است، بدون آن که سطح ایده‌آل مشارکت تعریف شود (نارایان، ۱۹۹۵).

عفول برونو و انکوتسه مشارکت را به معنای فعالیت در فرآیندهای گروهی می‌دانند و آن را هم‌زمان شامل اشتراک با دیگران و درگیر شدن فرد یا گروه در فرایندی که ممکن است

1. Beetham
2. Narayan

ابتدا متعلق به آنها نبوده باشد، می‌دانند (عفول برونی و انکوتسه^۱، ۲۰۱۴). گاراند و داگ نیز معتقدند مشارکت واقعی زمانی رخ می‌دهد که در مراحل اولیه پروژه، اختلافات مربوط به ایده‌های پروژه آشکار شده و از طریق مشاوره دوطرفه یا مذاکرات متقابل مورد رسیدگی قرار گیرد، نه زمانی که مشارکت تنها در پایان پروژه مدنظر قرار گیرد (گاراند و داگ^۲، ۲۰۰۵). این دیدگاهها نشان می‌دهد که برای تحقق مشارکت اصیل، لازم است فراتر از تعاریف رایج که شمول اجتماعی را با مشارکت دموکراتیک برابر می‌دانند، عمل شود و روابط قدرت، کنترل و منافع پنهان در جوامع روستایی نیز مورد توجه قرار گیرد (گلیتسمن^۳ و همکاران، ۲۰۰۷).

این مطالعه با چارچوب برنامه‌ریزی جنسیتی موزر پشتیبانی می‌شود که «سه نقش» زنان در تولید، تولیدمثل و مدیریت جامعه را معرفی می‌کند و تأثیر این نقشها بر مشارکت زنان در فرآیند توسعه را بررسی می‌کند (موزر^۴، ۱۹۹۳). بر اساس کار مولینوکس، موزر استدلال می‌کند که تفاوت موقعیت زنان و مردان در خانواده و کنترل منابع، نه تنها منجر به نقشهای متفاوت در جامعه می‌شود، بلکه نیازهای متفاوتی نیز ایجاد می‌کند. سه نقش زنان عبارتند از: تولیدمثل (مراقبت از خانواده)، مولد (تولید کالاها و خدمات برای مصرف و تجارت) و جامعه‌محور (سازمان‌دهی و مدیریت جامعه و سیاست) (مولینوکس^۵، ۱۹۸۴).

موزر همچنین بین نیازهای جنسیتی عملی و نیازهای جنسیتی استراتژیک تفاوت قائل می‌شود. نیازهای استراتژیک جنسیتی، نیازهایی هستند که زنان برای غلبه بر موقعیت زبردست خود نسبت به مردان در جامعه شناسایی می‌کنند و می‌تواند شامل کاهش بار کار خانگی، مراقبت از کودکان، ارتقای دسترسی به آموزش، توانمندسازی زنان برای مشارکت در تصمیم‌گیری و ترویج فرصتهای برابر برای اشتغال باشد (موزر^۴، ۱۹۹۳). برآورده کردن این

1. Aful-Broni and Ankutse
4. Moser

2. Garande and Dagg
5. Molyneux

3. Gleitsmann

نیازها علاوه بر توانمندسازی زنان، می‌تواند نقشها و ساختارهای قدرت را نیز تغییر دهد. در مقابل، نیازهای عملی جنسیتی، نیازهایی هستند که زنان در نقشهای پذیرفته‌شده اجتماعی خود شناسایی می‌کنند و معمولاً پاسخی به ضرورت‌های فوری مانند تأمین آب، مراقبتهای بهداشتی، آموزش و اشتغال هستند. این نیازها ماهیت عملی دارند و معمولاً وضعیت نسبی زنان در جامعه را تغییر نمی‌دهند، هرچند مستقیماً از مشکلات آنها ناشی می‌شوند (مولینوکس، ۱۹۸۴؛ موزر، ۱۹۹۳). اقداماتی که به نیازهای عملی جنسیتی پاسخ می‌دهند شامل کاهش بار کاری زنان، بهبود سلامت و خدمات اجتماعی و افزایش درآمد از طریق آموزش مهارت‌ها و دسترسی به بازارهاست.

کوتس معتقد است که نیازهای عملی و استراتژیک جنسیتی به‌سختی از هم جدا می‌شوند (کوتس، ۱۹۹۹) و تمرکز صرف بر نیازها ممکن است برنامه‌ریزی را از بالا به پایین کند و دینفعان منفعل ایجاد کند (میلر و رضوی، ۱۹۹۵).

با توجه به مفاهیم مطرح‌شده، مشارکت زنان در فرآیند توسعه به‌شدت تحت‌تأثیر نقشها و نیازهای جنسیتی آنها قرار دارد. دسترسی زنان به دانش پایه و اطلاعات و ارتباطات، نه تنها توانمندی آنان را برای تصمیم‌گیری جمعی افزایش می‌دهد، بلکه مشارکت فعال و مؤثر آنها در پروژه‌ها و برنامه‌های توسعه را تقویت می‌کند. علاوه بر این، تضمین عدالت و حقوق مالکیت برای زنان، از جمله مالکیت زمین و داراییهای تولیدی، به آنها امکان می‌دهد تا بر فرآیندهای اقتصادی و اجتماعی تأثیرگذار باشند و در نقشهای مولد و جامعه‌محور خود فعال بمانند.

فراهم‌کردن فرصتهای برابر برای اشتغال و مشارکت اقتصادی، با ارتقای دسترسی به مشاغل و منابع درآمد، توانمندسازی زنان را تقویت کرده و ضمن پاسخ به نیازهای عملی و

1. Coates
2. Miller and Razavi

استراتژیک جنسیتی، زمینه مشارکت واقعی و پایدار آنان در توسعه را فراهم می‌کند؛ بنابراین، شاخصهای منتخب این پژوهش، یعنی دسترسی به دانش، اطلاعات و ارتباطات، عدالت و مالکیت و فرصتهای اشتغال، نمایانگر عناصر کلیدی توانمندسازی زنان و مشارکت مؤثر آنان در فرآیند توسعه هستند.

روش

پژوهش حاضر در زمره مطالعات کمی با رویکردی کاربردی قرار می‌گیرد. در گام نخست، داده‌ها و اطلاعات موردنیاز شامل مبانی نظری و پیشینه‌های تجربی، از طریق روشهای کتابخانه‌ای و بررسی اسناد و مدارک گردآوری شده است و سپس، با استفاده از الگوی آماری و روش تجزیه و تحلیل اقتصادسنجی آزمونهای ریشه واحد هادری، (آزمون ریشه واحد هادری برای بررسی ایستایی داده‌های پانل با فرض صفر مبنی بر ایستابودن متغیرها به کار می‌رود) F لیمر، (آزمون F لیمر برای تمایز بین مدل داده‌های تلفیقی و مدل پانل مورد استفاده قرار می‌گیرد) هاسمن، (آزمون هاسمن برای انتخاب بین مدل اثرات ثابت و مدل اثرات تصادفی به کار گرفته می‌شود) بروش‌پاگان، (آزمون بروش‌پاگان به منظور تشخیص مناسب بودن مدل اثرات تصادفی در مقابل مدل تلفیقی استفاده می‌شود) ناهمسازی واریانس LR، (آزمون ناهمسازی واریانس LR برای شناسایی وجود یا عدم وجود ناهمسازی واریانس انجام می‌گیرد) خودهمبستگی (آزمون ناهمسازی واریانس LR برای شناسایی وجود یا عدم وجود ناهمسازی واریانس انجام می‌گیرد) و در نهایت اثرات ثابت (مدل اثرات ثابت به منظور کنترل ویژگیهای غیرقابل مشاهده و ثابت در طول زمان بین واحدهای مقطعی مورد استفاده قرار می‌گیرد) معرفی و با استفاده از نرم‌افزار Eviews12 تأثیر متغیرهای دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان، تولید ناخالص داخلی و سهم ارزش افزوده بخش صنعت بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار بررسی شد.

در این پژوهش به دلیل این که داده‌ها از نوع داده‌های ثانوی اند، همه اطلاعات مورد نیاز به روش کتابخانه‌ای و نیز از مرکز اطلاع‌رسانی الکترونیکی سایت شاخص پیشرفت اجتماعی (SPI) برای جمع‌آوری داده‌های دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان؛ بانک جهانی^۲ برای جمع‌آوری داده‌های تولید ناخالص داخلی، سهم ارزش افزوده بخش صنعت و میزان مشارکت زنان در نیروی کار جمع‌آوری شده است.

بر اساس حداکثر اطلاعات موجود، از کشورهای مورد مطالعه که سری زمانی کامل‌تری داشتند، شامل ۱۲ کشور (ایران، اسرائیل، کویت، قطر، امارات متحده عربی، بحرین، مصر، عراق، اردن، لبنان، عمان، عربستان سعودی) مورد بررسی قرار گرفتند. همچنین، دامنه زمانی این پژوهش شامل سالهای ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ بود.

با توجه به اینکه بانک جهانی کشورها را به مناطق آسیای جنوبی، اروپا و آسیای مرکزی، خاورمیانه و شمال آفریقا، شرق آسیا و اقیانوسیه، جنوب صحرا آفریقا، آمریکای لاتین و کارائیب، آمریکای شمالی تقسیم‌بندی می‌کند، در پژوهش حاضر، کشورهای خاورمیانه را انتخاب و از این کشورها، با توجه به بیشترین داده‌های موجود کشورها انتخاب شدند. با توجه به مبانی نظری و تجربی، در این پژوهش از هفت متغیر استفاده شده است: متغیر وابسته پژوهش شامل میزان مشارکت زنان در نیروی کار، متغیرهای مستقل شامل دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان، تولید ناخالص داخلی و سهم ارزش افزوده بخش صنعت.

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در نیروی کار، به تعیین تأثیر دسترسی به دانش پایه (النیل و آلمولهم، ۲۰۲۴)، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات (اسمالدرز

1. social progress index
2. world bank

۱۹۹۸)، دسترسی به عدالت (اینگلهارت و نوریس، ۲۰۰۳)، حقوق مالکیت برای زنان (اینگلهارت و نوریس، ۲۰۰۳)، تولید ناخالص داخلی (دیشیکها و همکاران، ۲۰۲۴) و سهم ارزش افزوده بخش صنعت (اوستاباس و گولسوی، ۲۰۲۰) در کشورهای خاورمیانه پرداخته است، زیرا موضوع مشارکت زنان در اقتصاد و جامعه بسیار ارزشمند و بااهمیت است.

میزان مشارکت زنان در نیروی کار: میزان مشارکت نیروی کار، نسبت جمعیت ۱۵ ساله و بالاتری است که از نظر اقتصادی فعال هستند؛ همه افرادی که برای تولید کالا و خدمات در یک دوره معین نیروی کار تأمین می‌کنند (داده‌های بانک جهانی).^۱

دسترسی به دانش پایه: شامل زیرشاخصهای زنان بدون تحصیل، دسترسی برابر به آموزش با کیفیت، ثبت نام در مدارس ابتدایی، تحصیلات متوسطه، برابری جنسیتی در تحصیلات متوسطه است.^۲

دسترسی به اطلاعات و ارتباطات: شامل زیرشاخصهای دسترسی به حاکمیت آنلاین، کاربران اینترنت، سانسور رسانه‌ها، اشتراک تلفن همراه است (داده‌های بانک جهانی).

دسترسی به عدالت: ارزیابی انبوه کارشناسان کشور از این سؤال که آیا شهروندان از دسترسی ایمن و مؤثر به عدالت برخوردار هستند یا خیر (داده‌های بانک جهانی).

حقوق مالکیت برای زنان: ارزیابی تجمیعی کارشناسان کشور از سؤال این که آیا زنان از حق مالکیت خصوصی برخوردار هستند یا خیر.^۳

تولید ناخالص داخلی سرانه: تولید ناخالص داخلی سرانه بر اساس برابری قدرت خرید، معیاری است که ارزش تولیدات اقتصادی را با استفاده از نرخهای برابری قدرت خرید به دلار بین‌المللی محاسبه می‌کند. در این سنجش، یک دلار بین‌المللی همان میزان قدرت خریدی را دارد که یک دلار ایالات متحده در اقتصاد آمریکا ایجاد می‌کند. تولید ناخالص داخلی به

1. <https://data.worldbank.org/indicator>

2. social progress index

3. social progress index

قیمتهای بازار، حاصل جمع ارزش افزوده ناخالص ایجادشده توسط تمامی تولیدکنندگان داخلی به علاوه مالیاتهای غیرمستقیم بر محصولات و پس از کسر یارانه‌های پرداختی است که در ارزش نهایی کالاها و خدمات منظور نشده‌اند. این شاخص بدون در نظر گرفتن استهلاک سرمایه‌های فیزیکی یا کاهش و تخریب منابع طبیعی برآورد می‌شود و داده‌ها بر پایه دلار بین‌المللی ثابت سال ۲۰۲۱ ارائه شده‌اند.^۱

سهم ارزش افزوده بخش صنعت: سهم ارزش افزوده بخش صنعت - که فعالیت‌هایی نظیر معدن، تولید، ساخت و ساز و نیز خدمات مرتبط با برق، آب و گاز را دربر می‌گیرد بیانگر میزان خالص تولید این بخش‌هاست. ارزش افزوده در واقع تفاوت میان کل ستانده‌های یک بخش و نهاده‌های میانی مصرف‌شده در فرایند تولید است. این محاسبه بدون در نظر گرفتن استهلاک سرمایه‌های فیزیکی و نیز فرسایش یا تخریب منابع طبیعی انجام می‌گیرد (داده‌های بانک جهانی).

با توجه به مطالب فوق در الگوی مورد بررسی، تأثیر متغیرهای مذکور بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار بررسی شد.

$$PAR_{it} = \beta_0 + \beta_1 \cdot ABK_{it} + \beta_2 \cdot AIC_{it} + \beta_3 \cdot AJ_{it} + \beta_4 \cdot PRW_{it} + \beta_5 \cdot \log(GDPpercapita_{it}) + \beta_6 \cdot IND_{it} + U_{it}$$

PAR_{it} : میزان مشارکت نیروی کار، زن (درصد جمعیت زنان بالای ۱۵ سال)

ABK_{it} : دسترسی به دانش پایه (درصد)

AIC_{it} : دسترسی به اطلاعات و ارتباطات (درصد)

AJ_{it} : دسترسی به عدالت (درصد)

1. <https://data.worldbank.org/indicator>

2. labor force participation rate, female (% of female population ages 15+) (modeled ILO estimate)

3. access to basic knowledge

4. access to information and communications

5. access to justice

PRW_{it} : حقوق مالکیت برای زنان (0=بدون حقوق؛ 5=حقوق کامل)

$\log(GDPpercapita_{it})$: تولید ناخالص داخلی سرانه^۳ (هزار دلار)

IND_{it} : سهم ارزش افزوده بخش صنعت (درصد)

برای دستیابی به استنباطهای معتبر، پیش از هر چیز باید از پایایی متغیرها در طول زمان اطمینان حاصل شود. نادیده گرفتن این موضوع می تواند به برآوردهای نادرست در خصوص پارامترهای کلیدی مدل و در نهایت به وقوع رگرسیون کاذب منجر شود. بر همین اساس، در این پژوهش در گام نخست با بهره گیری از آزمون ریشه واحد هادری^۵، پایایی متغیرهای مورد استفاده مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این آزمون به طور خلاصه در **جدول (۱)** ارائه شده است.

جدول ۱. نتایج آزمون ریشه واحد (مانایی) متغیرهای الگوی پیشنهادی

نتیجه	مقدار احتمال (p)	مقدار آماره هادری	متغیرها
مانا	۰/۰۰۰	۵/۸۷	میزان مشارکت زنان در نیروی کار
مانا	۰/۰۰۰	۶/۴۲	دسترسی به دانش پایه
مانا	۰/۰۰۰	۶/۵۹	دسترسی به اطلاعات و ارتباطات
مانا	۰/۰۰۰	۳/۵۱	دسترسی به عدالت
مانا	۰/۰۲۰	۲/۰۵	حقوق مالکیت برای زنان
مانا	۰/۰۰۰	۶/۴۵	تولید ناخالص داخلی سرانه
مانا	۰/۰۰۰	۴/۹۶	سهم ارزش افزوده بخش صنعت

- property rights for women (0=no rights; 5=full rights)
- population, total
- GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$)
- industry (including construction), value added (% of GDP)
- hadri

همان‌طور که در **جدول** مشخص شده است، در سطح ۵ درصد متغیر وابسته میزان مشارکت زنان در نیروی کار و متغیرهای مستقل دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان، تولید ناخالص داخلی سرانه و سهم ارزش افزوده بخش صنعت در کشورهای خاورمیانه مانا بوده است.

جدول ۲. آزمونهای ناهمسانی واریانس LR، آزمون خودهمبستگی، F لیمر، LM بریوش-پاگان و هاسمن

کشورهای خاورمیانه	متغیرهای توضیحی	
۱۲۱/۲۴	آماره آزمون	آزمون ناهمسانی واریانس LR
۱۲	درجه آزادی	
۰/۰۰	مقدار احتمال (p)	
۳۱۰/۱۲	آماره آزمون	آزمون خودهمبستگی
۶۶	درجه آزادی	
۰/۰۰	مقدار احتمال (p)	
۹۷/۴۸	آماره آزمون	آزمون F لیمر
(۱۱,۱۱۴)	درجه آزادی	
۰/۰۰	مقدار احتمال (p)	
۲۵۵/۲۰ (۰/۰۰)	Cross-section	آزمون LM بریوش- پاگان
۲/۰۸۳ (۰/۱۵)	Time	
۲۵۷/۲۸ (۰/۰۰)	Both	
۵۹/۶۶	مقدار	آزمون هاسمن
۶	درجه آزادی	
۰/۰۰	مقدار احتمال (p)	

بر اساس داده‌های ارائه شده در **جدول** فوق، فرضیه صفر مبنی بر برابری عرض از مبدأها مورد پذیرش قرار نگرفته است. از این رو، برای برآورد مدل، رویکرد اثرات ثابت^۱ به کار گرفته شده است.

یافته‌ها

نتایج برآورد مدل برای کشورهای منتخب خاورمیانه

نتایج حاصل از اثرات ثابت (در این روش فرضیه کلیدی آن است که ویژگیهای منحصر به فردی از مشاهده‌ها وجود دارند که طی زمان متفاوت نیستند. این ویژگیها ممکن است با متغیرهای وابسته به هر مشاهده در ارتباط باشند یا نباشند.) در **جدول** زیر آورده شده است.

جدول ۳. نتایج برآورد تأثیر متغیرهای مستقل بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار به روش

اثرهای ثابت در کشورهای خاورمیانه

متغیرهای توضیحی	یافته‌ها در کشورهای خاورمیانه
دسترسی به دانش پایه ^۲	۰.۳/۱۲۳ (۱/۹۲)
دسترسی به اطلاعات و ارتباطات ^۵	۰.۱/۰۹ (۱/۸۲)
دسترسی به عدالت ^۶	۰.۱/۴۷ (۲/۷۶)

1. fixed effect
2. ABK

۳ عدد به دست آمده ضریب رگرسیون است.
۴ عدد به دست آمده همان t است.

5. AIC
6. AJ

متغیرهای توضیحی	یافته‌ها در کشورهای خاورمیانه
حقوق مالکیت برای زنان ^۱	۴/۱۲۱ (۴/۵۵)
لگاریتم تولید ناخالص داخلی سرانه ^۲	۵/۸۲۶ (۲/۷۳)
سهم ارزش افزوده بخش صنعت ^۳	۰/۱۶۱ (۲/۹۵)
ضریب ثابت (C)	-۱۷/۱۴۹ (-۰/۷۲)
AR(1)	۰/۸۹۶ (۱۷/۲۵)
تعداد کشورها	۱۲
ضریب تعیین (R^2)	۰/۹۹
ضریب تعیین تعدیل یافته (R^2_{Adj})	۰/۹۹
آماره F	۳۴۳۲/۴۹
آماره دوربین واتسون (W-D)	۱/۸۶
مقدار احتمال (p)	۰/۰۰۰

برآوردهای مبتنی بر روش OLS در داده‌های تابلویی به دلیل وجود ناهمسانی واریانس کارایی لازم را ندارند؛ از این رو، در این پژوهش برآورد مدل با استفاده از رویکرد اثرات ثابت انجام گرفته است. همچنین، به منظور رفع مشکل خودهمبستگی، در آزمون نهایی رگرسیون

1. PRW
2. log GDPpercapita
3. IND

از متغیر کمکی AR(۱) بهره گرفته شد. نتایج حاصل از آماره F بیانگر معناداری ضرایب برآوردشده و تأیید صحت مدل در گروه کشورهای موردبررسی است.

علاوه بر این، ضریب تعیین به دست آمده نشان می دهد که متغیرهای انتخابی توان توضیح دهندگی بالایی در تبیین میزان مشارکت زنان در بازار کار دارند؛ امری که گویای برازش مناسب مدل است. در نهایت، مقدار آماره دوربین-واتسون نیز نبود خودهمبستگی در مدل را تأیید می کند.

نتایج فرضیه اول پژوهش نشان می دهد که ارتباط بین دسترسی به دانش پایه و میزان مشارکت زنان در نیروی کار مستقیم بوده که در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است ($P < 0/05$, $t = 1/92$). ضریب رگرسیونی به دست آمده برابر با مقدار $0/123$ است که به معنای آن است با افزایش دسترسی به دانش پایه، میزان مشارکت زنان در نیروی کار نیز افزایش می یابد.

نتایج فرضیه دوم پژوهش حاکی از آن است که بین دسترسی به اطلاعات و ارتباطات و میزان مشارکت زنان در نیروی کار رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد؛ در واقع، در سطح اطمینان ۹۵ درصد، تأثیر دسترسی به اطلاعات و ارتباطات بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار تأیید می شود؛ بنابراین، با افزایش دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، میزان مشارکت زنان در نیروی کار نیز افزایش می یابد ($P < 0/05$, $t = 1/82$).

نتایج آزمون فرضیه سوم پژوهش نشان دهنده آن است که دسترسی به عدالت بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار تأثیر مستقیم و معنادار دارد. از این رو، فرض وجود رابطه بین دسترسی به عدالت و میزان مشارکت زنان در نیروی کار در سطح اطمینان ۹۹ درصد تأیید می شود ($P < 0/01$, $t = 2/76$). ضریب رگرسیونی دسترسی به عدالت برای توضیح میزان مشارکت زنان در نیروی کار برابر با مقدار $0/146$ است که نشان دهنده این است که با افزایش دسترسی به عدالت، میزان مشارکت زنان در نیروی کار نیز افزایش می یابد.

نتایج فرضیه چهارم پژوهش حاکی از آن است که بین حقوق مالکیت برای زنان و میزان مشارکت زنان در نیروی کار رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد؛ در واقع، در سطح اطمینان ۹۹ درصد، تأثیر حقوق مالکیت برای زنان بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار تأیید می‌شود؛ بنابراین، با افزایش حقوق مالکیت برای زنان، میزان مشارکت زنان در نیروی کار نیز افزایش می‌یابد ($t=4/556$ ، $P<0/01$).

یافته‌های مربوط به فرضیه پنجم نشان می‌دهد که با سطح اطمینان ۹۹ درصد، تولید ناخالص داخلی سرانه اثر مستقیم و معناداری بر میزان مشارکت زنان در بازار کار دارد. همچنین ضریب رگرسیونی به دست آمده برابر با $0/826$ است که بیانگر آن است در دوره مورد بررسی، تغییرات مشارکت زنان در نیروی کار به طور قابل توجهی تحت تأثیر تولید ناخالص داخلی سرانه قرار داشته است.

در فرضیه ششم تحقیق، با سطح اطمینان ۹۹ درصد، تأثیر مستقیم و معنی‌دار سهم ارزش افزوده بخش صنعت بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار دیده می‌شود ($t=2/94$ ، $P<0/01$). ضریب رگرسیونی به دست آمده $0/161$ نشان‌دهنده این است که در دوره تحقیق، میزان مشارکت زنان در نیروی کار تحت تأثیر سهم ارزش افزوده بخش صنعت بوده است. ضریب رگرسیون در بین دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان، تولید ناخالص داخلی سرانه و سهم ارزش افزوده بخش صنعت نشان‌دهنده تأثیرگذاری بیشتر تولید ناخالص داخلی سرانه نسبت به بقیه متغیرها بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار است. در واقع، تولید ناخالص داخلی سرانه در کشورهای خاورمیانه با ضریب رگرسیون $0/826$ بیشترین میزان تأثیر را نسبت به دیگر عوامل بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار دارد.

بحث

هدف از این مطالعه، بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در نیروی کار در کشورهای خاورمیانه به روش داده‌های تابلویی است. برای این منظور از داده‌های سالهای ۲۰۲۱-۲۰۱۱ به روش اثرات ثابت-حداقل مربعات تعمیم‌یافته^۱ استفاده شده است. برای بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در نیروی کار سناریوی زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

در این الگو، دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان، تولید ناخالص داخلی سرانه و سهم ارزش افزوده بخش صنعت بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار در کشورهای خاورمیانه مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به الگوی اثرات ثابت داده‌های پانلی، تمام متغیرها در کشورهای خاورمیانه تأثیر افزایشی و معنادار بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار دارد. در نتیجه، تمام فرضیه‌های پژوهش در کشورهای خاورمیانه تأیید می‌شود. هم‌چنین، ضریب رگرسیون نشان داد تولید ناخالص داخلی سرانه در کشورهای خاورمیانه بیشترین میزان تأثیر را بر میزان مشارکت زنان در نیروی کار دارد.

به‌طور کلی با برآورد الگوها می‌توان نتایج کلی زیر را در خصوص عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در نیروی کار ارائه کرد. دسترسی به دانش پایه در بین کشورهای خاورمیانه باعث شده است، میزان مشارکت زنان در نیروی کار در این گروه از کشورها تأثیر مثبت و معناداری از این متغیرها بپذیرد؛ بنابراین تلاش در راستای افزایش دسترسی به دانش پایه می‌تواند موجب افزایش میزان مشارکت زنان در نیروی کار شود. این نتیجه، با نتیجه [النیل و المولهیم \(۲۰۲۴\)](#) همسو است.

تأثیر دسترسی به اطلاعات و ارتباطات در بین کشورهای خاورمیانه، ارتباط مثبت و معنادار با میزان مشارکت زنان در نیروی کار دارد. این نتیجه، با نتایج [اسمالدرز \(۱۹۹۸\)](#)

1. general least square (GLS)

همسو است. تأثیر دسترسی به عدالت در بین کشورهای خاورمیانه، ارتباط مثبت و معنادار با میزان مشارکت زنان در نیروی کار دارد. این نتیجه، با نتایج اینگلهارت و نوریس (۲۰۰۳) همسو است.

حقوق مالکیت برای زنان در بین کشورهای خاورمیانه با حقوق مالکیت برای زنان تأثیری مثبت و معنادار دارد. این نتیجه، با نتایج دیشیکها و همکاران (۲۰۲۴) همسو است. تأثیر تولید ناخالص داخلی سرانه در بین کشورهای خاورمیانه، ارتباط مثبت و معنادار با میزان مشارکت زنان در نیروی کار دارد. این نتیجه، با نتایج اینگلهارت و نوریس (۲۰۰۳) همسو است. تأثیر سهم ارزش افزوده بخش صنعت در بین کشورهای خاورمیانه، ارتباط مثبت و معنادار با میزان مشارکت زنان در نیروی کار دارد. این نتیجه، با نتایج اوستاباس و یاسمین گلسوری (۲۰۲۰) همسو است.

در مورد مشارکت زنان باید گفت با وجود مشارکت کامل و مؤثر زنان، موضوع حقوق بشر مطرح است؛ رشد فراگیر و توسعه پایدار زنان به دلیل چالشهای متعدد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی که مانع از آنها می شود تا نردبان موفقیت را با شرایط و موقعیتهای برابر با مردان بالا ببرند، فعالانه و عمیقاً در جایگاه مورد نظر دخالت ندارند. علاوه بر این، فرهنگ مشارکت زنان در فعالیت برای توسعه مبتنی بر جامعه به دلیل کلیشه های جنسیتی، تعارضات در خانه، فقدان چارچوبهای اخلاقی که به زنان اجازه می دهد حرفی قوی در امور توسعه جامعه بدهند و این واقعیت که مردان متولیان اصلی فرهنگ هستند، محدود می کند.

این مطالعه نتیجه گیری می کند که عوامل اقتصادی و اجتماعی محدود، مشارکت زنان را در فعالیتهای توسعه مبتنی بر جامعه محدود می کند؛ بنابراین برای رفع شکاف جنسیتی، تقویت اقتصاد، مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و توانمندسازی زنان، ضروری است. فقدان توانمندسازی اقتصادی کلیشه های فرهنگی جنسیتی در مورد نقش زنان را تقویت

می‌کند که مانع از مشارکت زنان در تجارت و سیاست می‌شود و از این رو بر مشارکت زنان در طرحهای توسعه جامعه تأثیر می‌گذارد.

علاوه بر این، این مطالعه نشان داد که نابرابری جنسیتی مدتهاست با هنجارهای اجتماعی تبعیض آمیز مداوم همراه بوده است که نقشهای اجتماعی و روابط قدرت بین مردان و زنان در جامعه را تجویز می‌کنند که مانع مشارکت زنان در پروژه‌های توسعه مبتنی بر جامعه می‌شود. علاوه بر این، هنجارها و کلیشه‌های تبعیض آمیز اجتماعی هویتهای جنسیتی را تقویت می‌کنند و روابط قدرت را تعیین می‌کنند که رفتار زنان و مردان را به گونه‌ای محدود می‌کند که منجر به نابرابری می‌شود. هنجارها بر انتظارات مربوط به رفتار مردانه و زنانه تأثیر می‌گذارد که از نظر اجتماعی قابل قبول است یا به آنها تحقیر می‌شود؛ بنابراین، آنها مستقیماً بر انتخابها، آزادیها و قابلیت‌های افراد تأثیر می‌گذارند.

با توجه به این بررسیها می‌توان نتیجه گرفت دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان، تولید ناخالص داخلی سرانه و سهم ارزش افزوده بخش صنعت افزایش میزان مشارکت زنان در نیروی کار را ایجاد می‌کند. پس برای داشتن میزان مشارکت زنان در نیروی کار بالا باید به دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به عدالت، حقوق مالکیت برای زنان و سهم ارزش افزوده بخش صنعت و به خصوص، تولید ناخالص داخلی سرانه توجه شود.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان: همه نویسندگان سهم قابل توجهی در این مطالعه داشته‌اند.
بودجه: این پژوهش با حمایت کمک‌هزینه پژوهشی دانشگاه مازندران (شماره ۳۳/۲۶۳۸۳) است
تضاد منافع: هیچ تضاد منافی بین نویسندگان در این مقاله وجود نداشت.

- Afful-Broni, A., & Ankutse, N. (2014). Ensuring Inclusive Educational Leadership Practices: A Study of Support Services Delivery to Children with Special Needs in Ghana, *research on humanities and social sciences*, Vol. 4, No. 19, pp. 1-7. <https://core.ac.uk/download/pdf/234674114.pdf>
- Beetham, D. (1992). Liberal democracy and the limits of democratization. *Political Studies*, 40, 40-53. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1992.tb01811.x>
- Coates, S. (1999). A gender and development approach to water, sanitation and hygiene programmes, *A WaterAid Briefing Paper*. file:///C:/Users/ParsArgham/Downloads/gender%20development%20approach%20watsan%20programmes%20(1).pdf
- Deepshikha, K., Supriya, S., Gautam, M. G., Avinash, P., & Deep Narayan, Y. (2024). Study on the Socio-Economic Factors Influencing Women's Involvement in SHG Programmes in Ambedkar Nagar District of Uttar Pradesh, India. *Archives of Current Research International*, 24(9), 209-216. doi:<https://doi.org/10.9734/acri/2024/v24i9885>
- Elneel, F. A., & Almulhim, A. F. (2024). Socio-economic factors and women's empowerment: the mediation role of training/skill development. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 21(2024), 192-201. <http://dx.doi.org/10.37394/23207.2024.21.17>
- Garande, T., & Dagg, S. (2005). Public participation and effective water governance at the local level: A case study from a small underdeveloped area in Chile. *Environment, Development and Sustainability*, 7, 417-431. <https://doi.org/10.1007/s10668-004-3323-9>
- Gleitsmann, B. A., Kroma, M. M., & Steenhuis, T. (2007). Analysis of a rural water supply project in three communities in Mali: Participation and sustainability. Paper presented at the Natural resources forum, volume 31, issue 2, pages 142-150. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1477-8947.2007.00144.x>
- Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *The Rising Tide: Gender Equality, Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2018/07/rising-tide-gender-equality-and-cultural-change-around-the-world.pdf>

- Inter-Parliamentary Union.(2020). Women in national parliaments, as at 1 October 2020. In December 2020. In. *no women were elected to the parliament in Kenya*. file:///C:/Users/ParsArgham/Downloads/2020-women%20in%20parliament_EN-LR_2.pdf
- Miller, C., & Razavi, S. (1995). *From WID to GAD: Conceptual shifts in the women and development discourse*. UNRISD Occasional Paper, No. 1, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Geneva. <https://hdl.handle.net/10419/148819>
- Molyneux, M. (1984). Mobilisation without emancipation? Women's interests, state and revolution in Nicaragua. *Critical social policy*, 4(10), 59-71. <https://doi.org/10.1177/026101838400401004>
- Moser, C.O.N. (1993) *Gender Planning and Development: Theory, Practice, and Training*. Routledge, London. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203411940>
- Narayan, D. (1995). Designing Community Based Development, World Bank Publications- Reports 11662, *The World Bank Group*. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/726606de-4721-5562-9c82-e1dce85034fa/content>
- Ngugi Nkuru, F. (2015). Factors Affecting Growth of SACCOs within the Agricultural Sector in Kenya: A Case of Meru Farmers SACCOs. *International Journal of Finance & Policy Analysis*, Vol. 7, Issue 1/2, pp. 39-57. <https://www.longdom.org/articles-pdfs/factors-affecting-growth-of-saccos-within-the-agricultural-sector-in-kenya-a-case-of-meru-farmers-saccos.pdf>
- Nzomo, M. (2012). Representational politics in Kenya: The Gender Quota and Beyond. *African Research & Resource Forum*, December 2012. <https://erepository.uonbi.ac.ke/bitstream/handle/11295/15229/Maria%20Nzomo%20-%20Representational%20politics%20in%20Kenya.pdf?isAllowed=y&sequence=1>
- Ogutu, D., & Ogollah, K. (2016). The Relationship between Leadership Skills and Proportions of Women in Top Leadership Positions. *European Journal of Business and Strategic Management*. Vol. 1. https://www.iprjb.org/journals/index.php/EJBSM/article/download/32/33/0?srsltid=AfmBOooj0Vhbipt4Lm7biOubNkKc_leMwnpKCoDpWRJGcFaa-JocRF8tP

- Österberg, P., & Nilsson, J. (2009). Members' perception of their participation in the governance of cooperatives: the key to trust and commitment in agricultural cooperatives. *Agribusiness: An International Journal*, 25(2), 181-197. <http://dx.doi.org/10.1002/agr.20200>
- Smulders, A. E. (1998). Creating space for women: gender-linked factors in managing staff in higher education institutions, UNESCO, *Paris International Institute of Education*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000111905>
- Ustabaş, A., & Gülsoy, T. Y. (2017). The relationships between the female labor force participation rate and economic development: a correlation analysis for Turkey. *Paper presented at the Proceeding International Conference on Eurasian Economies*. <http://dx.doi.org/10.36880/C08.01912>

